

ПОСТАТЬ В. Я. ЮР'ЄВА В КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ ПОЛЕМІКИ ЩОДО НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕНЬ СУМСЬКОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ (1913 р.)

Кабанець В. М.¹, Бондаренко М. П.¹, Косенко Р. О.²

¹) Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН

²) Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН

Досліджено ранній період діяльності одного із основоположників вітчизняної селекції та насінництва академіка В. Я. Юр'єва під час його роботи на Харківській селекційній станції та Харківській обласній сільськогосподарській дослідній станції в частині розробки першої програми наукових досліджень (ПНД) Сумської районної сільськогосподарської дослідної станції. Сформульовано основні напрями досліджень (та наукову полеміку за ними) новоствореної структурної одиниці дослідної мережі Харківського губернського земства – Сумської районної сільськогосподарської дослідної станції.

Дослідники творчості В. Я. Юр'єва відзначають його особливу скромність, що межує з сором'язливістю у спілкуванні. Існуючі дані про ранній період діяльності В. Я. Юр'єва доповнено малодослідженими, але не менш важливими і показовими фактами. Віднайдено архівні матеріали, які розкривають особливості характеру В. Я. Юр'єва зазначеного періоду з іншого боку.

Ключові слова: В. Я. Юр'єв, програма наукових досліджень, Сумська районна сільськогосподарська дослідна станція, наукове опонування

Постановка проблеми. Окреслити основні напрями робіт новоствореної Сумської районної сільськогосподарської дослідної станції; на основі архівних матеріалів щодо прийняття першої ПНД у Сумах навести власне бачення В. Я. Юр'євим напрямів роботи станції та прослідкувати психотип 34-річного Василя Яковича, який по-новому розкрився під час роботи вченого у складі комісії з розгляду і затвердженню зазначеної ПНД.

Виклад основного матеріалу. Влітку 1908 року вперше в Російській імперії на губернській земській нараді в м. Харкові було запропоновано обласну модель організації земської дослідної мережі [1], тому з 1909 року розпочалося створення обласних і районних дослідних станцій [2].

Новостворені структурні одиниці – обласні сільськогосподарські дослідні станції – обслуговували декілька сусідніх губерній зі схожими ґрунтовими, природно-кліматичними, економічними, історичними та іншими умовами. Так, Харківська обласна дослідна станція обслуговувала Харківську, Полтавську, Курську губернії та деякі частини Чернігівської і Воронежської губерній. Харківську губернію було розподілено на три сільськогосподарських райони:

Центральний район з повітами: Харківським, Вовчанським, Валківським і частинами Зміївського та Богодухівського;

Східний район з повітами: Старобільським, Куп'янським і частинами Ізюмського та Зміївського;

Північно-західний район з повітами: Сумським, Охтирським, Лебединським і частиною Богодухівського[3].

В кожному з районів створювались районні дослідні станції. В 1910 році рішенням зборів Харківського губернського земства (рис. 1) було організовано Сумську районну сільськогосподарську дослідну станцію для обслуговування Північно-західного району губернії.

Рис. 1. Харківське губернське земство

За рекомендацією професора Д. М. Прянишникова завідуючим станції призначено його колишнього асистента 31-річного Віктора Івановича Сазанова [4] (Рис. 2).

Рис. 2. Перший директор Сумської дослідної станції В. І. Сазанов (у центрі) з науковими співробітниками, 1914 р.

Молодий керівник завзято приступив до роботи: уже з 1911 року біля м. Суми розпочато будівництво споруд для дослідної станції, освоєння дослідного поля, а також розробку програми дослідних робіт.

До 1912 року проект програми було розроблено і надано губернському земству. Постановою сесії губернського земства було створено комісію з розгляду зазначеної програми. До складу комісії увійшли представники губернських земських зборів, губернської земської управи, повітових земських управ, інспектор сільського господарства по Харківській губернії, представники сільськогосподарських товариств, завідувачі, помічники завідувачів дослідних установ губернії, повітові та дільничні агрономи. З березня 1913 року з метою розгляду і затвердження програми дослідних робіт під головуванням завідуючого економічного відділу губернської земської управи П. П. Добросельського було скликано засідання цієї комісії [5].

В роботі комісії брали участь завідувач Харківської селекційної станції Борис Карлович Єнкен і помічник завідувача Харківської селекційної станції, практично ровесник Віктора Івановича Сазанова, 34-річний молодий учений Василь Якович Юр'єв (Рис. 3, 4).

Рис. 3. Агроном В. Я. Юр'єв з колегами, 1908 р.

Рис. 4. В. Я. Юр'єв зі співробітниками на дослідному полі кукурудзи, 1913 р.

На той час «за плечима» у Юр'єва вже було дві змістовних доповіді на першому Всеросійському з'їзді діячів селекції і насінництва 1911 року («Организация селекционных учреждений» і «Выбор очередных растений для селекции»), змістовна праця «Отчет о работах Харьковской селекционной станции за 1910 – 1911 гг.», яку, за словами В. І. Дідуса, можна віднести до одного з перших посібників з селекції та методики польових дослідів [6], стаття про врожаї сортів кукурудзи в «Южнорусской сельскохозяйственной газете» [7] та ін. Крім того, він щойно повернувся з Англії та США, де перебував у науковому відрядженні з обміну досвідом селекційної роботи. Зі США привіз насіння кукурудзи і розпочав з ним широку селекційну роботу, бо вже тоді вважав кукурудзу культурою величезних можливостей [8]. Враховуючи наведені факти, можна стверджувати, що у 1913 році, на момент засідання зазначеної комісії В. Я. Юр'єв, незважаючи на досить молодий вік, уже був авторитетним, високоєрудованим і досвідченим фахівцем своєї справи. До речі, за словами дослідників, це було те «щасливе» відрядження, під час якого Василь Якович, направляючись з Англії до США, запізнився на «Титанік», що в 1912 р. відпливав до Америки у свій перший і останній рейс [8, с. 99].

Отже, розгляд програми виявився цікавим і насиченим: між В.Я. Юр'євим і В. І. Сазановим відбулася плідна дискусія, яка в подальшому вплинула на напрями роботи Сумської дослідної станції. Так, в процесі засідання комісії В. Я. Юр'єв звернув увагу на те, що «в програму не включені дослід з кукурудзою, урожаї якої перевищують урожаї зернових хлібів, і їй, як рослині майбутнього, повинно належати видне місце». В. І. Сазанов пояснював свою позицію тим, що в районі Сумської дослідної станції «кукурудза не витримує конкуренції з іншою просапною культурою – цукровими буряками». В. Я. Юр'єв, у свою чергу, ще наз наголосив про важливе значення саме кукурудзи як кормової культури. Голова Сумського с.-г. товариства П. І. Грищенко зазначав, що кукурудза не буде мати широкого розповсюдження на Сумщині, де вона страждає від заморозків і може бути використана для зеленого корму. Незважаючи на полеміку, В. Я. Юр'єву вдалось переконати опонентів, і програму дослідної станції доповнили дослідом з сортовипробування кукурудзи, на яких наполягав В. Я. Юр'єв. Найбільш показові моменти дискусії наведено в уривку зі стенограми зазначеного засідання на рис 5.

В даному випадку завдяки зіткненню двох точок зору та науковому опонуванню «народилася істина», в результаті чого програму наукових робіт Сумської районної с.-г. дослідної станції доповнили дослідом з сортовипробування кукурудзи.

В. Я. Юрьевъ обращаетъ внимание на то, что въ программу не включено опытовъ съ кукурузой, между тѣмъ, какъ урожаи послѣдней превосходятъ урожаи зерновыхъ хлѣбовъ и ей, какъ растенію будущаго, должно принадлежать видное мѣсто.

В. И. Сазановъ, отвѣчая Юрьеву говоритъ, что культура кукурузы едва ли будетъ имѣть широкое будущее въ районѣ Сумской опытной станціи и выдержитъ конкуренцію съ такой доходной культурой, какъ сахарная свекла, въ качествѣ пропашнаго растенія. Тѣмъ не менѣе одинъ изъ вопросовъ культуры кукурузы – сортоиспытаніе, включенъ въ программу работъ Сумской опытной станціи.

В. Я. Юрьевъ говоритъ, что кукуруза имѣетъ весьма важное кормовое значеніе и сравнивать ее съ сахарной свеклой не слѣдуетъ. Опыты на Харьковской селекціонной станціи ставились на неудобренныхъ земляхъ и дали значительные урожаи.

П. И. Грищенко указываетъ, что кукуруза въ силу экономическихъ условій присутствія такой трудоемкой культуры, какъ свекла, для которой едва хватаетъ рабочихъ рукъ, не можетъ рассчитывать на широкое распространеніе въ районѣ Сумской опытной станціи и кромѣ того она у насъ страдаетъ отъ заморозковъ.

В. Я. Юрьевъ указываетъ, что культура кукурузы можетъ имѣть значеніе для хозяйствъ далеко расположенныхъ отъ заводовъ и подчеркиваетъ необходимость опытовъ съ сортами.

П. И. Грищенко говоритъ, что культура кукурузы можетъ интересовать насъ только какъ растеніе на зеленый кормъ.

В. И. Сазановъ указываетъ, что культура кукурузы, какъ однолѣтняго кормового растенія, включена въ программу на стр. 33 опытъ VII; имѣется въ виду также вести испытаніе сортовъ кукурузы въ теченіе ряда лѣтъ.

Пожеланіе комиссіей принимается единогласно.

В. И. Юрьевъ находитъ, что сортоиспытанію на Сумской опытной станціи удѣлено очень мало мѣста.

В. И. Сазановъ указываетъ, что на одномъ изъ совѣщаній по опытному дѣлу, бывшихъ въ Харьковской Губернской Управѣ было рѣшено передать сортоиспытаніе въ руки Харьковской селекціонной станціи и поэтому сортоиспытаніе, какъ самостоятельная работа не включено въ программу Сумской опытной станціи.

Рис 5. Уривок зі стенограми засідання комісії з розгляду проекту програми роботи дослідного поля Сумської дослідної станції від 3 березня 1913 р. [5]

Відтоді минуло 100 років і час розсудив опонентів: наразі цукрові буряки в Сумській області практично не вирощуються, а кукурудза займає більше чверті всієї ріллі. Наведений факт є лише епізодом, але важливим свідченням того, як наукові дискусії впливають

на майбутні результати. Історія має чимало прикладів, коли наукове опонування «йшло на користь» науці. Наприклад, можна провести паралелі з відносно сучасним періодом історії аграрної науки (1980 – 1990 рр.), коли саме наукове опонування між відомими селекціонерами соняшнику В. В. Кириченком і А. Д. Гуменюком призвело до визнання останнім перспектив гетерозисної селекції соняшнику [9].

Як свідчить стенограма, під час зазначеного засідання В. Я. Юр'єв звернув увагу також на те, що в проекті програми мало місця приділяється сортовипробуванню інших культур. Це питання викликало зацікавленість завідувача Куп'янської дослідної станції М.М. Добровольського, завідувача селекційного відділу Іванівської дослідної станції Б. М. Лебединського та завідувача Харківської селекційної станції Б. К. Єнкена, тому було прийнято рішення про розробку комплексної програми обласної та районних дослідних станцій по сортовипробуванню. Згідно із Законом від 9 червня 1912 року, організація дослідної справи покладалась на органи земського самоуправління та сільськогосподарські товариства, а фінансування проводилось на 75 % з державного і на 25 % з місцевого бюджетів [10].

Харківське губернське земство схвалило пропозицію обласної с.-г. дослідної станції про прискорене впровадження результатів наукових досліджень в селянських господарствах шляхом проведення виробничої перевірки, так званими «колективними дослідями». Обласною і районними дослідними станціями були розроблені програми колективних дослідів для Північного, Центрального і Східного районів губернії, 15(28) квітня і 9 (22) травня 1914 року на Сумській районній і Харківській обласній дослідних станціях відбулись наради з питань проведення колективних дослідів у Північному і Центральному районах [11].

Програма і конкретні схеми проведення колективних дослідів, які передбачали, насамперед, вивчення дії мінеральних добрив, детально обговорювались за участі науковців дослідних станцій, повітових агрономів, представників с.-г. товариств. В. Я. Юр'євим та Б. К. Єнкеном були внесені пропозиції включити до програми колективних дослідів сортовипробування зернових, кормових та сидеральних культур, розширити цей процес за межами селекційних установ. Ці пропозиції були підтримані учасниками нарад, в подальшому програми колективних дослідів стали комплексними і сьогодні займають значне місце у програмах наукових досліджень профільних установ.

За словами В. І. Дідуся, В. Я. Юр'єв «всегда считал, что, кроме производственной направленности, в селекционной работе необходима **здоровая коллегияльность** в организационных вопросах и комплексность в выведении ценных сортов» [6, с. 115]. Це згодом підтверджував учень і останній аспірант Василя Яковича, доктор с.-г. наук, професор В. Т. Манзюк, який зазначав: «Наукова діяльність В. Я. Юр'єва характеризується комплексністю і виробничою спрямованістю» [12]. Дійсно, підходи В. Я. Юр'єва, його бачення розвитку сільськогосподарської науки (в тому числі стосовно питань вирощування кукурудзи) випередили час. На теперішній час у програмі наукових досліджень Інституту сільськогосподарства Північного Сходу НААН як правонаступника Сумської дослідної станції кукурудза займає одну з провідних позицій.

Висновки. 1. За участі В. Я. Юр'єва було здійснено перші кроки з розробки комплексних програм обласної та районних дослідних станцій (в тому числі Сумської районної с.-г. дослідної станції) по сортовипробуванню та питань прискореного впровадження результатів наукових досліджень в селянських господарствах.

2. Зовсім з іншого боку розкрився характер В. Я. Юр'єва під час його роботи у складі комісії з розгляду і затвердженню ПНД Сумської дослідної станції: скромність ученого, що межувала з сором'язливістю у спілкуванні, яку відзначають дослідники творчості В. Я. Юр'єва, в той же час поєднувалася з цілеспрямованою наполегливістю та принциповою позицією у відстоюванні власної думки стосовно суто фахових, наукових питань і власного бачення розвитку сільськогосподарської дослідної справи.

3. Основними напрямками роботи Сумської районної сільськогосподарської дослідної станції в означений період були: розробка програми дослідних робіт, схем, освоєння дослідного поля, проведення колективних дослідів з вивченням дії мінеральних добрив.

Список використаних джерел

1. Елина О. Ю. Наука для сельского хозяйства в Российской империи. Формы патронажа / О. Ю. Елина. – ВИЕТ, 1995. – № 1.
2. Агрономическая помощь в России. Ред. Марачевский В. В. – СПб., 1914.
3. Труды Сумской сельскохозяйственной опытной станции. Вып. 1. – Сумы, 1913.
4. Суша С. К. Діяльність В. І. Сазанова на Сумщині (1910–1920) / С. К. Суша // Історія науки і біографістика. – 2009. – Спецвип. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2009-5/09_Susha.pdf
5. Журнал совещания комиссии по рассмотрению проекта программы работ опытного поля Сумской опытной станции 3 марта 1913 г. – Сумы, 1913.
6. Дидусь В. И. О методах и результатах селекционной работы академика В. Я. Юрьева / Достижения отечественной селекции. – М. : Колос, 1967. – С. 114 – 118.
7. Юрьев В. Я. Урожай сортов кукурузы в 1911 г. / В. Я. Юрьев // Южнорусская сельскохозяйственная газета. – 1912. – № 24. – С. 7 – 9.
8. Вергунов В. А. Академік Юр'єв Василь Якович (1879 – 1962) / В. А. Вергунов, В. П. Петренкова, В. М. Ожерельєва. – Наук. видання. – Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». – Кн. 20. – Х. : Магда ЛТД, 2007. – 184 с.
9. Косенко Р. О. Еволюція поглядів А. Д. Гуменюка в контексті становлення і розвитку гетерозисної селекції соняшнику в Україні / Мат. XI Всеукраїнської конференції молодих вчених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні». – Київ, 16.05.2016 р.
10. Королева Н. Г. Участие земств в процессе преобразования российской деревни в 1907 – 1914 годах (исторический опыт) / Н. Г. Королева. – М., 2014.
11. Труды северного Сумского и Центрального Харьковского районных совещаний 15 апреля и 9 мая 1914г. – Харьков, 1914.
12. Манзюк В. Т. Основоположник селекції зернових на Слобожанщині / В. Т. Манзюк. – Х., 2006. – 21 с.

References

1. Elina OYu. Science for agriculture in the Russian Empire. Patronage forms. VIET, 1995. 1.
2. Agronomic assistance in Russia. Ed. by Marachevskiy VV. SPb. 1914.
3. Proceedings of Sumy Agricultural Experiment Station. Issue 1. Sumy, 1913.
4. Susha SK. Vi Sazanov's activities in Sumy region (1910–1920). Istorija Nauky i Biografistyka. 2009. Special issue. http://www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2009-5/09_Susha.pdf
5. Record book of the meeting of the Commission reviewing a project of the work program for the experimental field of Sumy Experiment Station March 3, 1913. Sumy, 1913.
6. Didus` VI. On methods and results of Academician VYa Yuriev's breeding work. Achievements of Domestic Breeding. M., Kolos, 1967. 114 – 118.
7. Yuryev VYa. Yields of corn varieties in 1911. South Russian Agricultural Newspaper. 1912. 24: 7 – 9.
8. Vergunov VA, Petrenkova VP, Ozerelyeva VM. Academician Yuryev Vasyl Yakovych (1879 - 1962). Scientific edition. Historical and bibliographic series "Agrarian Science of Ukraine in people, documents, bibliography." Book 20. Kh. : Magda ltd, 2007. 184.
9. Kosenko RO. Evolution of AD Gumenyuk's views in the context of the formation and development of heterosis sunflower breeding in Ukraine / Materials of XI All-Ukrainian Conference of Young Scientists and Specialists "History of Education, Science and Technology in Ukraine." - Kyiv, May 16, 2016.
10. Koroleva NG. Participation of country councils in the transformation of the Russian village in 1907 - 1914 (historical experience). M., 2014.
11. Proceedings of the Northern Sumy and central Kharkov district meetings April 15 end May 9, 1914. Kharkov, 1914.
12. Manzyuk VT. Founder of cereal breeding in Slobozhanshchyna. Kh. , 2006. 21.

**ЛИЧНОСТЬ В. Я. ЮРЬЕВА В КОНТЕКСТЕ НАУЧНОЙ ПОЛЕМИКИ
ОТНОСИТЕЛЬНО НАПРАВЛЕНИЙ ИССЛЕДОВАНИЙ
СУМСКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОПЫТНОЙ СТАНЦИИ (1913 г.)**

Кабанец В. М., Бондаренко Н. П.

Институт сельского хозяйства Северо-Востока НААН

Косенко Р.А.

Институт растениеводства им. В. Я. Юрьева НААН

Ключевые слова: В. Я. Юрьев, программа научных исследований, Сумская районная сельскохозяйственная опытная станция, научное оппонирование

Исследован ранний период деятельности одного из основоположников отечественной селекции и семеноводства академика В. Я. Юрьева во время его работы на Харьковской селекционной станции и Харьковской областной сельскохозяйственной опытной станции в части разработки первой программы научных исследований Сумской районной сельскохозяйственной опытной станции. Сформулированы основные направления исследований (и научная полемика по ним) вновь созданной структурной единицы исследовательской сети Харьковского губернского земства – Сумской районной сельскохозяйственной опытной станции.

Существующие данные о раннем периоде деятельности В. Я. Юрьева дополнены малоисследованными, но не менее важными и показательными фактами. Исследователи творчества В. Я. Юрьева отмечают его особую скромность, граничащую с застенчивостью в общении. Найдены архивные материалы, которые дополняют особенности характера и психотип ученого. Во время работы в составе комиссии по рассмотрению и утверждению программы совсем с другой стороны раскрылся характер В. Я. Юрьева. Несмотря на свою скромность, он был целеустремленным, настойчивым и принципиальным в отстаивании собственного мнения относительно профессиональных, научных вопросов и собственного видения развития сельскохозяйственного опытного дела.

Благодаря столкновению двух точек зрения и научному оппонированию «родилась истина», в результате чего программу научных работ Сумской сельскохозяйственной опытной станции дополнили опытами по сортоиспытанию кукурузы.

Основными направлениями работы Сумской районной сельскохозяйственной опытной станции в указанный период были: разработка программы исследовательских работ, схем, освоение опытного поля, проведение коллективных опытов с изучением действия минеральных удобрений.

**VYA YURYEV'S PERSONALITY IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DEBATE
ABOUT THE RESEARCH TRENDS OF SUMY AGRICULTURAL EXPERIMENT
STATION (1913)**

Kabanets VM, Bondarenko NP

Institute of Agriculture of the Northeast NAAS

Kosenko RA

Plant Production Institute nd. a. VYa Yuryev NAAS

Keywords: VYa Yuryev, research program, Sumy Regional Agricultural Experiment Station, scientific opponency

The early period of activities of a founder of the national breeding and seed production, Academician VYa Yuryev, during his work at Kharkov Breeding Station and Kharkov Regional Agricultural Experiment Station was investigated in regard to the development of the first research program of Sumy Regional Agricultural Experiment Station. The major research lines and

scientific debate on them concerning a newly created structural unit of the research network of Kharkov provincial country council, Sumy Regional Agricultural Experiment Station, were outlined.

The existing data on the early period of VYa Yuryev's activities were supplemented with underexplored, however, important and illustrative facts. Researchers of VYa Yuryev's creations highlight his particular modesty bordering on shyness in communication. Archival materials revealing VYa Yuryev's character traits in this period at another point were found. Despite his modesty, he was purposeful, persistent and principled in defending his opinion on professional and scientific issues and his vision of agricultural experimentation.

Due to the scientific opponency, the first research program of Sumy Regional Agricultural Experiment Station was supplemented with corn variety trials.

The main trends of research at Sumy Regional Agricultural Experiment Station in this period were the developments of research programs, schemes and divisions of experimental fields, collective experiments on action of mineral fertilizers. debate on them concerning a newly created structural unit of the research network of Kharkov provincial country council, Sumy Regional Agricultural Experiment Station, were outlined.

The existing data on the early period of VYa Yuryev's activities were supplemented with underexplored, however, important and illustrative facts. Researchers of VYa Yuryev's creations highlight his particular modesty bordering on shyness in communication. Archival materials revealing VYa Yuryev's character traits in this period at another point were found. Despite his modesty, he was purposeful, persistent and principled in defending his opinion on professional and scientific issues and his vision of agricultural experimentation.

Due to the scientific opponency, the first research program of Sumy Regional Agricultural Experiment Station was supplemented with corn variety trials.

The main trends of research at Sumy Regional Agricultural Experiment Station in this period were the developments of research programs, schemes and divisions of experimental fields, collective experiments on action of mineral fertilizers.